

UDK

618.6-055.2:364-787.2]:316.7(497)

Makale türü:

1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 06.03.2018

Revize : 23.03.2018

Onaylandı : 16.04.2018

BALKAN KÜLTÜRÜNDE DOĞUM VE DOĞUM SONU DESTEKÇİLERİ: “AVO NENE”LER

Uzm. Ebe Selma HANCIOĞLU AYTAÇ

T.C. Sağlık Bakanlığı/ İstanbul İl-Fatih İlçe Sağlık Müdürlüğü/Sofular Aile Sağlığı Merkezi, İstanbul – Türkiye. e - posta: aytacselma@gmail.com

Prof. Dr. Saadet YAZICI

Sağlık Bilimleri Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı, İstanbul – Türkiye

e - posta: saadet.yazici@sbu.edu.tr

ÖZET

Biyolojik, fizyolojik, sosyal ve ruhsal değişikliklerin yaşandığı, karmaşık ve gelişimsel kriz dönemi olan doğum ve doğum sonrası süreçte; verilecek sosyal destekle kadının annelik rolüne uyum sağlamasını baş etmesini ve yakınları ile ilişkilerini kolaylaştıracaktır.

Osmanlı imparatorluğunun 14. ve 15. yüzyıllarda Balkanlarda gelişmesi ile Balkan coğrafyasındaki kültürel zenginlik, Türk kültürünün zenginliği ile birleşerek güçlü bir bağın kurulmasına imkan sağlamış ve milletler arasında ciddi bir etkileşim süreci yaşanmıştır. Bu bağlamda kadına doğum ve doğum sonu süreçte destek olan, Osmanlı “Kibar Ebeleri” ve “Halk Ebeleri” Balkan kültürüne renk katmıştır.

Balkanlarda 19. yüzyıla kadar devam eden, doğumda ebelik görevini yapan ve doğum sonu süreçte loğusaya 40 gün destek veren ‘‘Avo Nenek Sistemi’’ 19. Yüzyılda alaylı ebelikten eğitilmiş ebeliğe geçiş ile birlikte yerini, doğum sürecini eğitilmiş ebeye bırakmış; uygun koşullarda doğum esnasında kadına destek olmuş fakat doğum sonu süreçte gene 40 gün boyunca loğusaya destek olmaya devam etmiştir.

Avo Nenenin birinci görevi loğusa ve yeni doğanın günlük ihtiyaçlarını karşılamaktır. Toplum nezdinde güvenilir ve tecrübeli olması, loğusaya ve yeni doğana şefkatle ve bilinçle yaklaşması temel sosyal gereksinimleri karşılamasına neden olmaktadır.

Dünyada son 25 yıldır, bir baş etme kaynağı ve hastalıklara karşı koruyucu olarak sosyal desteğin rolü büyük ilgi uyandırmaktadır. Dünyanın son yıllarda desteklediği doğal destek aslında Balkan Kültüründe yüzyıllardır yaşatılan bir kültürel gelenek olarak varlığını sürdürmekte fakat konu ile ilgili yapılan bilimsel çalışma mevcut olmadığından kanıt temelli yaklaşım sayılamamaktadır. Balkan Kültüründe var olan ‘‘Avo Nenek Sistemi’’ ilişkin yapılacak kanıt temelli çalışmalar doğum sonu döneme etkileyecek sosyal desteğe yeni pencere açacaktır.

Anahtar Kelimeler; Balkan Kültürü, doğum ve doğum sonu destekçileri, Avo Nene.-

UDK

618.6-055.2:364-787.2]:316.7(497)

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 06.03.2018

Revise : 23.03.2018

Accepted : 16.04.2018

BIRTH END POSTPARTUM PERIODS SUPPORTERS IN THE BALKAN CULTURE: DE "AVO NENE'S"

Midwife Msc. Selma HANCIOĞLU AYTAÇ

T. C. Ministry of Health/ Istanbul Provincial-Fatih District Health Directorate / Sofular Family Health Center, İstanbul – Turkey.e-mail: aytacselma@gmail.com

Prof. Dr. Saadet YAZICI

University of Health Sciences / Dean of Faculty of Health Sciences,
İstanbul – Turkey

e-mail: saadet.yazici@sbu.edu.tr

SUMMARY

Biological, physiological, social and spiritual changes are experienced, complex and developmental crisis period which is the birth and post-natal period; with the social support to be provided, it will facilitate the adaptation of the woman to her maternity role and facilitate her relations with her relatives.

With the development of the Ottoman Empire in the Balkans in the 14th and 15th centuries, the cultural richness in the Balkans combined with the richness of the Turkish culture enabled the establishment of a strong bond and a serious interaction process between the nations. The Avo Neneklik system served in midwifery at birth and supported for 40 days in the postpartum period, under favorable conditions she supported the woman during labor, but continued to support her period for 40 days in her postpartum period.

The first task of the Avo Nene is to meet the daily needs of maternity and newborn. The fact that they are reliable and experienced in the eyes of the society and that they approach them to the nature and the newborn with compassion and consciousness cause them to meet the basic social needs.

The natural support that the world supports in recent years is actually a cultural tradition that has been lived in Balkan culture for centuries, but since there is no scientific study on the subject, it cannot be considered as an evidence-based approach. Evidence-based studies on the "Avo Nene" system in the Balkan Culture will open a new window to the social support that will affect the postpartum period.

Keywords; Balkan culture, birth and postpartum supporters, Avo Nene.

GİRİŞ

Yeni bir canlının dünyaya gelmesine destek olmak, doğum ağrısı çeken bir kadının acısını dindirmek ve aileye özlemle beklenen yeni bir bireyin katılımına katkıda bulunmak, tarihin en eski mesleklerinden biri olan ebeliğin toplum içinde saygın bir yere sahip olmasını sağlamıştır. İnsanlık tarihinin her döneminde doğum esnasında kadına eşlik eden, gerektiğinde müdahale etmesi beklenen, deneyimli, olgun, saygın, bilge kadınlar her zaman var olmuştur. Osmanlı Türkçesinde ‘‘Kâbile’’, günümüz Türkçesinde ‘‘Ebe’’ olarak telaffuz edilen bu kadınlar, insanlık tarihi boyunca eski bir mesleğe sahiptirler (1). Ebeliğin bir meslek olarak varoluş zamanı tam olarak bilinmemekle birlikte ebe, anlam açısından, bize tarihi hakkında ipuçları vermektedir. Ebeler geçmişten bugüne kadar akıl veren, şifa veren, bakıcı, iksir ustası vb. sıfatlarla isimlendirilmişlerdir. İbn Haldun, Mukaddime adlı eserinde ebeliği; ‘‘Bu bir sanattır ki, insan yavrusunun ana karnından çıkartılması, bebeğin yavaşça ana rahminden dışarıya alınması, bunun için gerekli şartların hazırlanması, çıktıktan sonra, durumunu düzelteren hususların temin edilmesi muamelesi o sayede bilinir. Bu sanat umumiyetle kadınlara mahsustur. Çünkü kadınlar yekdiğerinin mahrem yerlerini görmektedirler. Kadınlar içinde bu işle meşgul olana, kabul eden, karşılayan anlamında, ‘‘Kabile’’ adı verilmektedir. Verme ve kabul etme manası, istiare suretiyle bu kelime ile ifade edilmiştir. Güya yeni doğum yapan ve nifas (loğusalık) halinde bulunan kadın, bebeğini ebeye vermiş ve o da bunu kabul etmiş gibi bir durum bahis konusudur’’ şeklinde ifade eder (2).

Uluslararası Ebeler Konfede-rasyonu’na (ICM) göre Ebe; Gebelik, doğum ve doğum sonu süreçte kadının bakımını gerçekleştirerek gerekli önerilerde bulunan, kendi sorumluluğunda doğumu gerçekleştiren, yeni doğanın bakımını sağlayıp kadın ile işbirliği içinde çalışan, güvenilir ve sorumluluk sahibi bir profesyoneldir. Yine ICM ebeyi; sağlık danışmanlığı ve eğitiminde, sadece kadın için değil toplum ve aile için de önemli bir görev üstlenen sağlık profesyoneli olarak ifade eder (3).

Dünya Sağlık Örgütü’ne (WHO) göre Ebe; Gebelik esnasında, doğumda ve doğumdan sonra gerekli bakım ve danışmanlığı sağlamak, normal doğumları kendi sorumluluğunda yaptırmak, yenidoğan bakımını ve aile planlaması danışmanlığını yürütmek için eğitilmiş kişi olarak tanımlar. Dünya Sağlık Örgütünün ebelik görev tanımı yeniden gözden geçirilerek,13 Haziran 2018 tarihinde ‘‘Doğum sırasında bakım sağlayan yetkin anne ve yenidoğan sağlık

profesyonellerinin 2018 tanımı” olarak yeniden; WHO, UNFPA¹, UNICEF², ICM, ICN³, FIGO⁴ ve IPA⁵ tarafından “Doğum sırasında bakım veren nitelikli sağlık profesyonellerinin tanımı” ifadesine eşlik eden bir arka plan belgesi ile birlikte ortak olarak yayınlandı (WHO 2018).

Bu belgede; bakım hizmeti veren vasıflı sağlık personelinin eğitim düzenlenmesinin, bakım kalitesini etkinleştirme faktörlerini, ölçüm izlenmesine ilişkin politikaların geliştirilmesi ve uygulanması için rehberlik sağlayacağı ifade edilmiştir. Sorunsuz gebelikler, doğum ve doğum sonu döneminde yüksek kalitede anne ve yenidoğan bakımı sağlamak için gerekli olan uygun ortam açısından kritik olan vasıflı sağlık personelinin beklenen net yetkinlikleri ortaya koymanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır(3).

Bu kılavuzdaki öneriler, ilgili ulusal ve yerel düzeydeki sağlık politikaları ve klinik protokollerinin geliştirilmesini bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle hedef kitle, ulusal ve yerel halk sağlığı politika yapıcılarını, anne ve çocuk sağlığı programları, sağlık hizmeti müdürleri, sivil toplum kuruluşları, anne ve çocuk sağlığı hizmetlerinin planlanması ve yönetimi ile ilgilenen meslek toplamları, uygulayıcıları ve yöneticilerini içermektedir(4).

Bu bağlamda Balkanlarda devam eden “Avo Nene’lik Sistemi” ve etkileri, yapılacak araştırmalarla saptanmalı ve doğru uygulamaları desteklenmelidir. Güncel yaklaşımlar dikkate alınarak, Avo Nanelere, Dünya Sağlık Örgütünün öngördüğü eğitimlerle destek verilmeli “Doğum ve Doğum Sonu Destekçileri” olarak, mevcut olan kültürel yaklaşımlar bilimsel eğitimlerle birleştirilerek daha etkin katkı vermeleri sağlanmalıdır.

Tarihte Ebelik;

Sümerler zamanında (M.Ö. 4000) doğumlar, dişilik sembolü olan analık ve merhamet tanrıçalarınca (bugünkü ebeler) yaptırılırdı (5). Eski Mısır’da doğuma gelen ebe yetersiz kalırsa doğuma yardımcı olma ve kolaylaştırmayı sağlama adına ilahi ve şarkılar söylendiği, buna ilave olarak büyücü ve rahiplerin de eşlik etmelerinin istendiği bilinmektedir(5). Halk ebeliğinin ortaya çıkışı, doğal süreç içerisinde gerçekleşirken, birçoğu problemlili doğumlarla karşı karşıya kalma sonucunda doğum ile ilgili bilgilerin sürekli geliştirilmesini sağlamıştır.

1 *UNFPA*; United Nations Population Fund - Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu.

2 *UNICEF*; United Nations International Children’s Emergency Fund - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu.

3 *ICN*; International Council of Nurses - Uluslararası Hemşireler Birliği.

4 *FIGO*; International Federation of Gynecology and Obstetrics - Uluslararası Jinekoloji ve Obstetrik Federasyonu

5 *IPA* Instrument for Pre-accession Assistance - Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı.

İlk ebelik kitabını yazan Efesli Soranus (M.S. 98-138), Gynaecology adlı kitabında ebelerin mesleki özelliklerinden söz etmektedir (6). Ona göre ebeler sır saklamalı, gebelere verilecek ilaçlar hakkında bilgi sahibi olmalı ve gebenin acısını paylaşmalıdır. İbni Sina El-Kânûn Fi't-Tıbb'ı XIX. adlı kitabında doğumla ilgili bilgi ve bulgularını ebelere hitap ederek aktarmıştır (7). Osmanlı tıbbının gelişmesi adına ise önemli örneklerden biri, hiç kuşkusuz Fatih Sultan Mehmet'in de hekimi olan Sabuncuoğlu Şerafettin'dir.

Türklerde Ebelik;

Türk Kültüründe “Ebe” kelimesi çevresinde gelişen sözcük ve mana dünyasının epey zengin olduğu görülmektedir. “Ebe” kelimesinin doğumu gerçekleştiren kadın, büyük anne, uluğ kadın manası içerdiği görülür.

Anadolu coğrafyasında varlığını sürdüren Konargöçer Türkmenlerde ve son dönemlerinde yerleşik düzene geçtikleri yörelerde, ebeler hala canlılığını korumakta “ebeler, ebe analar, aralık ebeleri” diye adlandırılarak bu köklü kurumun günümüze taşınmasına bir şekilde devam etmektedir. Türkistan'da yaşamış Kadın Şamanlar arasında, ebelik yapanlar da olmuştur. Bunların, doğumu zor geçen kadınlara yardım ettikleri, hatta infertiliteyi tedavi ettikleri de bilinmektedir (8).

Yakut Türklerinde, bilhassa erkek çocuk isteyen kadınların Şamanlara başvurdukları, Şamanlarca efsunlandıkları bilinmektedir (9). Bu dönemde ebeler için kullanılan diğer bir tabir de “Kadın Kamlar”dır. Kadın Kamların özelliklerinden birisi de, halkın âdet ve geleneklerinin unutulmasına müsaade etmeyecek uygulamalarda bulunmaktır. Kamlar genelde şair ruhlu, hayalci ve söz hazinesi zengin olan sembollerle düşünebilen insanlardır. Örnek verilecek olunursa, halkın kullandığı günlük konuşma dilinde kelime sayısı dört bini aşmazken, kamların kelime hazinesinin on iki bin civarında olduğu ifade edilmektedir (8). Türklerin geç dönem Asya yaşantılarında da ebelik kurumunun aktif olduğu görülmektedir. Ebeler doğumda ve doğumla ilgili törenlerde çok önemli roller üslenmiş, çocuk ve gebeler için, çeşitli tılsımlar uygulamışlardır. Bu sebeple de yakın zaman Türkmen kadınları hasta olduklarında, doktor değil ebeler çağrılmaktadır (10). Mersin yöresi Tahtacı Türkmenleri arasında, doğum esnasında ebelerin, işlemlerine “Benim elim değil Fatma Ana'nın eli” veya ‘Umay Ana'nın eli” diyerek başladıkları bilinmektedir. (11,12,13,14). Bu dönemde artık, Kamlığın İslâmî kimliğe büründüğünü görmekteyiz. Doğum sırasında, doğumu yaptıran kadının, Hz. Fatma'nın manevi gücünü aldığı ve o güç ile gebe kadına müdahale etmesi ile doğumun kolaylaştırıldığına inanılmaktadır

(15). Diğer taraftan Dede Korkut Hikâyelerinde geçen kadın tanımlamalarında, iyi kadınların Hz. Aişe ve Hz. Fatıma soyundan geldiğinin bahsedilmesi de bu anlamda değerlendirilebilir.

Kırgız, Kazak ve Yakut Türklerinde de çocuk dünyaya geldiğinde ziyafet verilir, ebe bu ziyafet için buğday unundan bir yemek yapar, sonrasında misafir kadınlarla çocuğun eşini bir çukura gömmektedirler (9).

Doğum sırasında ve hemen sonrasında ebeler tarafından uygulanan gelenekler, insan yavrusuna kutsallık atfedilerek toplumun kabulüne katkıda bulunma eylemidir. Türk inanç sistemi içerisinde, ilk dönemden itibaren görülen ebeliğin öyküsünün, kültürde devamlılık açısından önemli olduğu, değişimlerden etkilendiği, kendini geliştirerek mesleki anlamda yeni kazanımlar elde ettiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde Balkan kültüründe Ebelik Sistemi;

Osmanlıda her dönemde ebelik varlığını sürdürse de karşımıza en önemli yazılı kayıtlar Şerafettin Sabuncuoğlu ile çıkmaktadır. Sabuncuoğlu kitabında, ebeğin öncelikle normal doğumu bilme gereğini ifade ederek, normal doğumda neler yapması gerektiğini açıklar, yolunda gitmeyen durumlar karşısında ya da zor doğumlarda, çocuğun geliş durumuna göre karşılaşılabilecek olumsuzlukları da sıralamaktadır (16). Diğer bir ifade ile ebelerin eğitiminde Sabuncuoğlu gibi hekimlerin medreselerde veya yazdıkları eserlerle tarihte önemli vazife gördükleri izlenimi doğmaktadır. Doğumla alakadar olan; genellikle tıp bağlantılı olmayan, tıp eğitiminden geçmemiş, bilgileri birikimlerini tecrübe ile elde etmiş kadınlara “Ebe” denilmiştir. Bazen “Ebe Nine” bazen de “Ebe Anne” olarak isimlendirilen ebeler, kimi zaman da gebeliğin sonlandırılmasında, kısırlığın tedavi edilmesinde ve ilaç hazırlanmasında doğumda gerekli tedbirleri alan, doğum yapan kadını psikolojik yönden rahatlatmaya çalışan ve doğumun kolay olmasını sağlayan yardımcı kadınlar olarak görev almışlardır (17).

Osmanlı döneminde Ebeler; Saray Ebeleri, Kibar Ebeleri ve Halk Ebeleri olmak üzere üç sınıfa ayrılırdı. Saltanata mensup ve sarayda görevli olanların doğumlarını yaptıran ebelere, “Saray Ebeleri” denirdi. Asıl görevi doğum yaptırmak olan Saray Ebeleri, bazen de hareme alınan kızların, kızlık muayenesini yaparlardı (18). Çoğu zaman anneden kıza geçen, kız evladı olmayanlarda ise aileye yakın kadınlara geçen bir imtiyaz durumundaydı. Saray-ı Hümayun’a hizmet veren ebe hanımların konakları, cariyeye ve uşakları olup rahat bir hayat sürerlerdi. Saray tarafından verilen maaşları, “Çiğ Tayınları”,

ayrıca “Ramazan Harcı”, “Bayram Atiyyesi” vardı. “Hatır sormak” deyimiyle, arada bir hediye alıp içeri girdikleri zaman, doğumlarında hizmetleri geçmiş sultanların hürmet ve desteklerine mazhar olurlardı (19). “Kibar Ebeler’in” de hanelerinde cariye ve hizmetçileri ile rahat bir hayat sürece kadar varlıkları bulunurdu. Kızlarından ya da gelinlerinden arzu edenleri, doğumlara beraberinde götürerek eğitir ve halka tanıtırlardı. Bu sayede mesleğe girenler, gösterdikleri beceri, terbiye, zarafet ve temizliğe verdikleri önem ölçüsünde üne kavuşurlardı. Bu sınıfa mensup ebelerin hemen hepsi yaşını başını almış, terbiyeli, son derecede temiz ve zarif kimselerdi. Doğumunu yaptırdıkları kişilerin önemli makamlara gelmesiyle gücünü artıran ebeler de olurdu (19). Aile efradından biri olarak görülen ebeler, doğumunu yaptırdıkları çocuklar büyüdüğünde onlardan kaçmaz, onların en yakın akrabalarından biri gibi muameleye tabi olurlardı (20).

Köy ve kasabalarda doğumları, mahallenin yaşlı ve tecrübeli kadınları yaptırdı. Halk arasında “Mahalle Ebesi”, “Ev Ebesi” olarak adlandırılan, tecrübelerine ve el becerilerine güvenilen “Halk Ebeleri” arasında, sevimli, sıcakkanlı, görgülü, tatlı dilli ve yaşlı olanlar tercih edilirdi (21). Halk-Mahalle Ebelerinin görevleri sadece doğumla bitmez, özellikle doğum sonrası loğusanın ve çocuğun hizmetini görür, çocuğun banyosunu yaptırıp bezlerini bile yıkardı (17). Ebelere, yaptırdıkları doğuma karşılık olarak belirli bir ücret verilmez, ailenin maddi durumuna göre çeşitli hediyeler verilirdi. Doğumdan sonra ebe, çocuğu sırasıyla aile fertlerinin kucağına verir ve aile fertlerinin kundak arasına yerleştirdiği bahşişini alırdı. Doğumu gerçekleştiren ebeye genel olarak yazma, çorap, sabun hediye edilir (22). önceden hazırlanmış bir kat elbise, birkaç kalıp sabunun da içinde bulunduğu bir bohça sunulurdu. Zenginler, altın olarak verilen ebelik ücretinin yanında, elmas yüzük, küpe, samur kürk de hediye ederlerdi (23). Ebe hanım, ertesi günü gitmek için hazırlandığında, kapıdan çıkmadan önce, bir takım elbiselik, bir çift çorap, bir ipek, bir keten mendil, bir şişe kolonya, bir bohçaya sarılıp koltuğuna ve hakkı da avucunun içine sıkıştırılırdı (24).

Osmanlıda ebelerin görevi doğumdan sonra da devam ederdi. Doğumdan sonraki birinci ve ikinci günde doğum yapılan eve uğrar, çocuğu yıkar, kundağı değiştirirdi. Yedinci günü sabahleyin ebe hanım yine gelir, loğusanın yattığı yatak odasını kaldırılır, yerine her gün kullandığı takımı yayarak doğum yapan kadını oraya alırdı. Bu ritüel “Yedi döşeğinin” kaldırılması olarak adlandırılır ve ebe hanıma da bahşiş verilirdi (24). Doğumun otuz dokuzuncu günü akşamı ebe hanım yine konağa gelir, ağırlanır ve gece yatılı kalırdı. Ertesi sabah hane halkı ve davet edilen pek yakın akraba ve ahabap hanımlar ağırlanır yemekler

ikram edilir, kahve içilir, hazırlığa başlanırdı. Ebe hanım, herkesten önce çocuğu yarım top en iyi cins şala sarıp kundaklardı. Diğer hanımlar da düğüne gider gibi elbiseler giyer, ancak yüzük dâhil hiçbir mücevher takmazlardı. Arkasından loğusanın valide veya kayınvalidesi, sonra da çocuk kucağında olduğu halde ebe hanım ve onu takiben diğer hanımlar sokağa çıkarak, konağın yakınındaki hamamın kapısına gelir, hamamın kapısından girmeden bir miktar kırmızı şeker şerbetini kapı önüne, “Eyu saatte olsunlar” diye döküp içeri girerlerdi (19). Bebek annesi ile birlikte yıkanarak, kırklanırdı. “Kırklanma” bebeğin başından aşağı kırk kere su dökülüp sonra da ayakucundan alınıp tekrar başından dökülmesidir. Loğusanın kırklanmasından sonra işi biten ebeye hediye bohçası verilirdi. Bu bohçada; iç çamaşırı, entarilik, yatak çarşafı, başörtüsü, çorap vb. şeyler bulunurdu. Doğum sahibi zengin ise ebenin evine “Nevale” gönderirdi (25).

Balkan kültüründe Avo Nenelik Sistemine baktığımızda doğum desteği yanında doğum sonu dönemde de Halk ve Mahalle Ebelerinin üstlendiği görevi ifa ettikleri, günümüzde ise bunun doğum sonu süreçte ritüellere sadık kalarak halen devam ettirildiği görülmektedir.

Balkanlarda uzun yıllar Avo Nenelik yapan Mualla Hanımın anlatımları

Balkan Kültüründe Avo Neneler evin beyinin çevresi veya aile efradından seçilir, Avo Nenenin doğum yapacak kadının akrabası olması edebe aykırı kabul edilirdi. Avo Neneler doğuma hazırlık adına; göbek bağıni kesmede kullanacağı yeni bir jilet alır, göbek kordonunu bağlamak için kullanacağı ipi (Medine veya Mekke’den gelmiş bir tespihin tanelerini ipinden ayırarak) ,bebek için gömlek oylar, Hz. Fatıma’nın eli dedikleri bitkiyi ve doğum esnasında gebeye yutturulması için 3 adet pirinç tanesini (her birine birer Yasin Suresi okuyup) bir bohçaya yerleştirip hazır hale getirirdi. Gebenin sancısı baş gösterdiğinde Avo Nene çağırılır evde bulunan diğer gelin ya da evli olan görünce Avo Neneye yardım ederdi. Odanın ortasına bir muşamba serilir üzerine bir battaniye ve ortaya büyükçe bir leğen konurdu. Avo Neneye yardımcı konumundaki ev sakini aslında gebeye, günümüzde Doulanın yaptığını yapar gebenin sırtını sıvazlar, omuzlarına destek verir, telkinlerde bulunurdu. Avo Nene doğum başlamadan gebeye okuduğu üç pirinç tanesini ve bir bardağın yarısı kadar zeytinyağını içirirdi (zeytinyağı içerse doğumun kolay olacağına inanılırdı). Hz. Fatıma’nın Eli dedikleri bitkiyi (Doğumun kolay olması için yapılan uygulamalardan biri de, ebenin beraberinde getirdiği ve halk arasında “Fadime Ana Eli” veya “Fatma Ana Eli” olarak bilinen bir bitkiyi, fincanın içine koyarak, doğum yapacak kadına seyrettirilmesidir. Pençe şeklinde kurutulmuş bir bitki olan Fadime Ana Eli, suya koyulduğunda

canlanmakta ve büyüyerek dalları açılmaktadır. Bitkinin dallarının açılmasıyla birlikte, rahmin de açılacağına inanılmakta ve bazı yörelerde bitkinin ıslatıldığı su, doğum yapan kadına içirilmekteydi (26.) *açılması niyetiyle suya koyardı. Avo Nene ellerini dirseklerine kadar iyice sabunlayıp temizleyerek doğuma eşlik etmeye hazır hale gelirdi. Doğum gerçekleşikten sonra göbek kordonunu bebeğin göbeğinden dört parmak mesafe bırakarak, hazırlanılan iple bağlar. (Avo Nene doğuma yetişemezse bebek doğduktan sonra Avo Neneye yardım edecek olan ev sakini tarafından kordon usulüne uygun kesilip anne tarafında kalacak bölümü rahim içine kaçmasın diye loğusanın başparmağına bağlanır plasentanın çıkarılması için Avo Nene beklenilirdi). Bebek doğum sonrasında hemen yıkanır Avo Nenenin hazırladığı gömlek giydirilir ve kundaklanır. Loğusaya da banyo yaptırılır, Avonun hazırladığı loğusa yatağına (İğne oyalı beyaz renkte ve nişastalı su ile yıkanıp kusursuz ütülenmiş çarşaf takımı ile hazırlanmış yatak) aldıktan sonra loğusanın annesine haber verilir. Annesi bebeği görmeye gelirken Avo Neneye, kayınvalideye, evde varsa görümce ve eltiye bohçalar ve ev ahalisine ikram edilmek üzere akıtma denilen bir hamur kızartması getirirdi. Akıtmanın bir tanesinin ortasına yumurta kırılıp öyle kızartılır, yumurtalı akıtma loğusaya yedirilirdi ki sütü bol olsun. Loğusanın annesi tarafından getirilen bohçalar sadece kadınlara getirilirdi. (Özellikle Avo Neneye ve kayınvalideye bohçaların içinde elbiselik kumaş, başörtüsü, iç çamaşırı, iğne oyalı patiska çarşaf takımı, çorap vs bulunur) Avo Nene bir hafta loğusanın evinde loğusayla aynı odada yatılı kalır gece bebek uyandığında emzirmesi için bebeği loğusaya verir, emzirdikten sonra tekrar loğusanın rahat uyuması için bebeği kendi yanına alırdı. Günlük bebeğin banyosunu yaptırır, bezlerini yıkar, bebek ve loğusanın temel ihtiyaçlarını karşılardı. Üçüncü gün bebek yıkanırken bebek küvetinin yanına loğusanın kayınvalidesi tarafından Avo Nenenin alması için para ya da altın bırakılırdı.*

Doğumdan birkaç gün sonra sabahtan, birinci derece yakın olan hanımlar davet edilir kahvaltı verilir, aynı kişilere öğlen yemeğine börekler açılır ikram edilirdi. Akşama da anne ve kayınvalide arzu ettikleri misafirleri davet eder 10-15 sofraya (1,5-2 metre çapında büyük sofralarda) misafir ağırlanırdı. Mutfakta her ne kadar yemek yapanlar mevcut ise de, baş aşçı konumunda, yapılacak ikramların karar mercii Avo Nenedir. Otuz dokuzuncu güne kadar Avo Nene, her gün bebek ve loğusanın ihtiyaçlarını giderme adına loğusanın evine gider, kırkıncı günde bebek Avo Nenenin evine götürülür kayınvalide tarafından Avo Nene için hazırlanan bohçalar takdim edilirdi. Avo Nene değer itibari ile artık o evin büyüğü kadar saygınlık görür; bayramlarda, ramazan ve üç aylarında mutlaka ziyaret edilir, hediyeler götürülürdü. Doğumu yaptırdıkları çocukların;

sünnet, kız isteme, kına gecesi ve evlilik merasimlerinde mutlak davet edilir *davete icabet ederlerdi. Avo Nene öldükten sonra da doğum yaptırdıkları çocuklar, kendi ölmüşleri için yaptıkları dua ve hayırlara mutlaka Avo Neneyi de eklerlerdi. Günümüzde Balkanlarda Avo Nenelik, doğum sonu dönem destekçisi olarak aynı gelenekler doğrultusunda ilk günden kırkıncı güne kadar yaşatılmaya devam etmektedir.*⁶

Balkanlarda uygulanan Osmanlı Millet Sisteminin Avo Neneliğin yaşatılmasına etkisi;

Avo Nenelik Balkanlarda sadece Türklerde değil diğer milletlerde de kabul görmüş bir uygulamadır. Bu uygulamanın birçok milleti bağrında barındıran balkanlarda günümüze kadar gelebilmesini doğru değerlendirmek için, Balkanlara yerleştirilen halk ve mahalle ebeleri uygulamasının yanında, Osmanlı Millet Sistemine de bakmakta fayda vardır. İmparatorluğun 14. ve 15. yüzyıllarda Balkanlarda doğup gelişmesi ile altı yüz yıl süren hâkimiyeti döneminde büyük bir marifetle uyguladığı ‘‘Millet Sistemi’’ ile değişik dinlere mensup alt grupların kimliklerinin kaybolmamasına, her birinin kendi inanç, ibadet ve kültürlerini yaşamalarına imkân sağlamıştır. Bu çerçevede süreç boyunca Osmanlı Devleti çeşitli dinî ve sosyal grupların yan yana yaşamaları konusunda tarihî bir örnek durumundadır. Belirtilen bu altı yüz yıllık tarih boyunca, geniş toprakları üzerinde yirmi farklı etnik gruptan değişik din mensubunu yönetmiş olan Osmanlı bu birlikteliği huzur ve barış içerisinde geçmesini sağlamıştır (27). Bu birlik ve beraberliği tarihi boyunca uyguladığı hoşgörü, adalet, başka din, dil ve milletlere karşı saygı ile İslam dinindeki Zimmî Hukuku çerçevesinde birleştirerek oluşturduğu Millet Sistemi sayesinde başarmıştır (28).

Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler yan yana ibadet etme ve kültürel kimliklerini zenginleştirme imkânı bulabildikleri gibi; her toplumun farklı hukukî gelenek ve inanışlarına saygı duyularak, kendi gelenek ve yaşantılarını uygulama imkânı bulmuşlardır (29). Kendine özgü bir sistem olup, uygulaması başarı ile gerçekleştirilen Millet Sistemi, devletin hâkim unsuru durumunda olan Müslüman tebaa ile birlikte, diğer Müslüman olmayan (Gayrı-Müslim) unsurları da sistemle bütünleştirmiştir (30).

Millet sistemi Balkan Coğrafyası Kültürü ile Türk Kültürünün birleşerek güçlü bir bağın kurulmasına imkân sağlamıştır. Kadına, doğum ve doğum sonu süreçte destek olan ‘‘Kibar Ebeleri’’ ve ‘‘Halk Ebeleri’’ Balkan Türkleri

⁶ Balkan Kültürüne dair geleneklerin aslına uygun yaşanmasına ve canlı tutulmasına büyük katkı sağlayan aynı zamanda Avo nene olarak vazife yapmış Mualla Hanım ile Avo Neneliğe dair söyleşiyi 01.11.2018 tarihinde Makedonya-Gostivarda gerçekleştirdik. Mualla hanım 18.12.1945 yılında Gostivar doğumlu bir Balkan Türkü.

kültürüne ‘‘Avo Nene’’ adı ile yerleşmiş, diğer Balkan alt gruplarına da renk katmıştır. Balkan Türkleri, Millet Sistemi sayesinde doğum ve doğum sonu destekçilerini, kültürel boyut açısından olabildiğince koruyarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

Doğum ve doğum sonu süreçte Sosyal Destek - Avo Nenelik ilişkisi;

Sosyal Destek, bireyin çevresinden elde ettiği sosyal ve psikolojik destek olarak tanımlanabilir. Sosyal desteğin teorik temeli Kurt Lewin’in Alan Kuramı ve Davranış Tanımına dayanır. Lewin, yaşam alanını belirli bir zamanda bireyin davranışını etkileyen etmenlerin tümü; davranışı ise çevre ile bireyin fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır (31).

Sosyal desteği maddi, duygusal ve bilişsel destek olarak incelemek mümkündür. Maddi destek; bireyin günlük ihtiyaçlarını başkaları tarafından desteklenmesi, duygusal destek; bireyin sevgi, şefkat, güven, ilgi, empati ve bir gruba ait olma gibi temel sosyal gereksinimlerinin karşılanması, bilişsel destek ise bireyin problemlerini çözmesine yardım edecek bilginin var olmasıdır (32,33). Avo Nenelik bu bilimsel verinin desteklediği bir uygulamadır.

Toplum nezdinde güvenilir ve tecrübeli olması, loğusaya ve yenidoğana şefkatle ve bilinçle yaklaşması temel sosyal gereksinimleri karşılamasına katkı sağlamaktadır.

Sosyal desteğin psikolojik durumlardaki önemini ilk kavrayanlardan biri olan Emile Durkheim: ‘‘Toplum ile bütünleşemeyen bireyler intihar için büyük risk altındadırlar’’ demiştir. Sosyal destek ağı kalabalık olan kişilerde psikiyatrik rahatsızlıkların görülme ihtimali azalmaktadır (34). Avo Nene, saygınlığı ve tecrübesi sayesinde loğusanın sosyal destek ağının geniş tutulması yönünde önemli bir rol üstlenmektedir.

Doğum ve doğum sonu destekçileri Doulalık - Avo Nenelik ilişkisi;

Dünyada son 25 yıldır, bir baş etme kaynağı ve hastalıklara karşı koruyucu olarak sosyal desteğin rolü büyük ilgi uyandırmaktadır. Gittikçe daha fazla sayıda uzman toplum içinde ruh sağlığı bakımı yaklaşımının bir sonucu olarak, aile, arkadaş ve yakın çevrenin sağladığı doğal destekten yararlanmaya yönelmişlerdir. Doğal destek sistemlerinin psikolojik sorunların çözümlerini kolaylaştırma veya zorlaştırmada önemli rol oynadıkları belirtilmektedir. Bir sosyal anlayışı olarak, yakın zamanda doğal doğum destekçileri ‘‘Doulalar’’ gündemde ve uygulamadadır. Doulalık; doğurganlık çağında gebe ve bebeğine

duygusal, fiziksel, eğitimsel desteği veren tıbbi olmayan doğum destek profesyonelleridir (35). Doula aslında eski Yunancadan ve eski Anadolu halklarından gelen bir kelime ve uygulamadır. Doula, eski Yunanca'da "kadına destek olan kadın" demektir. "Bibi" ise Anadolu'da bazen Hala ve bazen de Teyze anlamında kullanılmakla beraber asıl anlamı güngörmüş hikmet sahibi, ağzı dualı, eli bereketli, aziz hatun kişi demektir (36). Türk Halk Tasavvufunda doğum destekçilerinin özel bir yeri vardır. Daha ziyade tecrübeli ebe analar için kullanılır. Doğuma hizmet eden kişiler olan Doula'lar, anne ve bebekler merkezde olacak şekilde onların isteklerine ulaşabilmesi için çalışırlar. Anneye ve ailesine doğumdan önce, doğum sırasında ve doğum sonrasında hem duygusal hem de fiziksel destek sağlarlar. Balkan kültüründe Avo Nene yıllardır hem ebelerin hem de günümüzde Doulaların yaptığı işi yapmaktadır dolayısı ile Avo Nenelerin, sosyal destek ağının önemli bir unsuru olduğu söylenebilir.

Yapılan bilimsel çalışmalara baktığımızda; Doula'nın doğum süreci ve doğum sonrasına kadar varlığı ve Doula tarafından sunulan bakımın önemi konulu Hofmeyer ve arkadaşları (1991)'nin meta-analizinde; doğumdan doğum sonuna kadar Doula'nın sürekli varlığının aralıklı mevcudiyetten önemli ölçüde farklı etkisi olduğunu bildirdiği görülmektedir. Duygusal destekte de aralıklı olarak varlığını analiz ederken, önemli sonuçlar bulamamış fakat sürekli varlığını gözlemlerken, doğum esnasında analjezi ihtiyacında% 36, oksitosin ihtiyacında% 71, forseps kullanımında %57 ve sezaryen insidansında %51'lik bir azalma olduğunu bildirmiştir (38). Bir başka çalışmada da Kennell JH (1993), kadına eşi tarafından verilen duygusal desteği Doula varlığında ve Doula yokluğunda karşılaştırmış, sezaryen oranının, Doulasız eş desteği ile %22,5, Doulalı eş desteği ile %14,2 olduğu sonucuna varmıştır.

SONUÇ

Doğal doğum ve doğum sonu destekçileri, kültürel farklılıklardan kaynaklanabilecek farklı uygulamalarda bulunuyor olsa da, farklı isimler altında çalışmalarına devam etseler de, aynı amaca hizmet etmekte tarih boyunca birbirine çok yakın ritüeller uyguladıkları gözlemlenmektedir. Doğum ve doğum sonu destekçilerinin saygınlık nedeni; kadına, yenidoğana, dolayısı ile aile ve topluma fayda sağlayacak meslek grubu olmalarıdır. Psikososyal sağlığı iyi anne-bebek, sağlıklı bir toplumun oluşmasının temel yapı taşıdır. Kanıt temelli çalışmalar (37,39) en değerli sosyal desteği sağlayanların; aile ile birlikte, profesyonel ebeler ve ebelik mesleği dışındaki doğum ve doğum sonu destekçileri olduğunu göstermektedir.

Son yıllarda gündemde olan doğum ve doğum sonu destek, Balkan Kültüründe yüzyıllardır yaşatılan bir kültürel gelenek olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak bu konuya ilişkin bilimsel çalışma mevcut olmadığından yeterli kanıt gösterilememektedir. Balkan kültüründe var olan ve günümüzde de devam eden “Avo Nenelik” sistemine ilişkin yapılacak bilimsel çalışmalar, doğum ve doğum sonu döneme kanıt temelli yaklaşım sayılacak, bu dönemde olumlu yönde verilecek olan sosyal desteğe etkisi yönüyle de yeni bir pencere açacaktır.

KAYNAKÇA

1. Seslisözlük. <https://www.seslisozluk.net/kavabil-nedir-ne-demek/> Erişim10.08.2018.
2. İbn Haldun. (1954). İbn Haldun, Mukaddime, Cilt:II, (Çeviren: Zakir Kadirî Ugan), Ankara.
3. ICM. <https://internationalmidwives.org/what-we-do/education-core-documents/> Erişim 04.08.2018.
4. WHO.http://search.who.int/search?q=midwifery+task+definition&ie=utf8&site=who&client=_en_r&proxystylesheet=_en_r&output=xml_no_dtd&oe=utf8&getfields=doctypeb. Erişim: 03.09.2018.
5. Köker A H. (1997). “Eski Devirlerde ve Ortaçağ Avrupasında Doğum ve Ebelik Tarihi”, Doğum ve Ebelik Tarihi, Kayseri. s.1-2.
6. Ataç A ve Gülsoy R. (2004). “Soranus ve Jinekoloji Adlı Eseri Hakkında Bir Araştırma”, *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* , 12: 196-200.
7. İbni Sina. (2015). El- Kanun Fi't- Tıbb, *Atatürk Kültür Merkezi Yay.* (Çeviren: Esin Kahya), Ankara.
8. Beydili, C. (2005). Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük. Hayrettin İvgin; Önsöz: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu) Yurt Kitap-Yayın. Ankara, s,511.
9. İnan A. (2000). Şamanizm, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara.
10. Bacon E. Elizabeth. Esir Orta Asya, (Çev. Tansu Say), Tercüman 1001 Temel Eser, (t.y.)
11. Beydili C. (2004). Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük, (Çev:Eren Ercan) Yurt Yayınları, Ankara.
12. Tanyu H. (1982). “Fatma Anamız ve El İle İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma”, *II.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Cilt:IV, Ankara.
13. Üçer M. (1976). Anadolu Folklorunda «Fadime Ana», *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975*, Ankara.
14. Üçer M. (1981). Anadolu Folklorunda «Fadime Ana II», *Türk Folkloru Araştırmaları /1*.

15. Selçuk A. (2004). Tahtacılar, Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma, *Yeditepe Yayınları*, İstanbul.
16. Uzel İ. (1992). transkripsiyonu ve düzenlemesi yapılan, Sabuncuoğlu Ş. Ait ‘Cerrahiyyetü’l Haniyye’ kitabı. *Türk Tarih Kurumu* c.1, s.304-305.
17. Yeşil H ve Yeşil A (2018). Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Ebelik İle Ebelerin Doğuma ve İnfertiliteye Dair Müdahaleleri *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt:16, Sayı:3.
18. Sarı N. (1996/1997). “Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yeri”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 2-3.
19. Abdülaziz Bey. (1995).Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, İkinci Kitap, Yayına Hazırlayan: Kazım Arısan-Duygu Arısan Günay, İstanbul.
20. Osman A. (1934). Balıkesir Doğum Göreneklere ve Çocuk, Balıkesir.
21. Ünver S. (1967). Tarihte Ebeler ve Doğum Tarihimiz, İstanbul.
22. Serve M. (2007). “Geçiş Döneminde Hediyeleşme Kırşehir Örneği”, *Kültür Tarihimizde Çeyiz*, Editör: Emine Gürsoy Naskali – Aylin Koç, İstanbul.
23. Arısan K. (1992).“Geçen Yüzyılda İstanbul’da Ebeler ve Doğum”, *I.Türk Tıp Tarihi Kongresi (17-19 Şubat 1988) Bildirileri*, Ankara, 1992.s 256.
24. Alus S M. (1994). İstanbul Yazıları, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç-Faruk Ilıkan, İstanbul, 1994.s 65-66.
25. Örnek S V. (2000). Türk Halk Bilimi, Ankara.
26. Üçer M. (1975)f; “Anadolu Folklorunda Fadime Ana”, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, Ankara, 1975 s. 149.
27. Ercan, Y. (1999). “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topulukla (Millet Sistemi)”, *Osmanlı*, C.IV, Ankara. s. 195-203.
28. Ortaylı İ. (2002). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Türkler*, C. X, s. 216-220, Ankara.
29. Kurtaran U. (2011). Osmanlı imparatorluğu’nda millet sistemi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of the Institute of Social Sciences*

Sayı Number 8, Sonbahar Autumn. s. 57-71.

30. Gürkaynak A. (2003). Osmanlı sisteminde Millet sistemi ve Yahudi Milleti. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* 9(2);275-290.
31. Boldwin, L. A. (1967) Theories of Child Development. John Willey and Sons, Inc. New York.
32. Yıldırım İ. (1997). Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin geliştirilmesi güvenilirliği ve geçerliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* ; 13:81-87.
33. Mermer G, Bilge A, Yücel U, Çeber E. (2010). Gebelik ve doğum sonrası dönemde sosyal destek algısı düzeylerinin incelenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi - Journal of Psychiatric Nursing* ;1(2):71-76.
34. Savrun M.B. (1999). Depresyonun Tanımı ve Epidemiyolojisi . İ.Ü . *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Etkinlikleri Depresyon Somatizasyon ve Psikiyatrik Aciller Sempozyumu*. İstanbul. s.11-17.
35. Dona (2012). <https://www.dona.org/what-is-a-doula/> dona. Erişim;04.08.2018.
36. Doğumakademisi,<http://dogumakademisi.com/tr/blog/dogumda-destek-doula-1/186/anne-adayinin-dogumdaki-destekcisi--doula/484> Erişim;02.08.2018.
37. Hofmeyer GJ, Nykodem VC, Wolman W et al. (1991).Companionship to modify the clinical birth environment: Effect on progress and perceptions of labor and breastfeeding. *Br Obstet Gynecol*; 98: 756-64.
38. Scott K D, Berkowitz G, Klaus M. (1999). A comparison of intermittent and continuous support during labor: a meta-analysis. *Am J Obstet Gynecol*; 180(5): 1054-9.
39. Kennell JH, Mc Grath SK. (1993).Labor support by a doula for middle-income couples. The effect on cesarean rates. *Pediatric Res*; 33: 12A.